

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΜΕΑΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

Μ. ΚΑΚΡΙΑΗ

Η προτεραιότητα του προφορικού λόγου για τη σύγχρονη γλωσσολογία

Μια πολύ βασική αρχή της σύγχρονης γλωσσολογίας, που τη διαφοροποιεί σημαντικά από άλλες, φιλολογικού τύπου γλωσσολογικές αναζητήσεις, είναι ότι θεωρεί πως η κύρια και πρωταρχική φύση της γλώσσας είναι φωνητική¹, δηλαδή προφορική, άρα αυτή η μορφή πρέπει να αποτελέσει το πρώτο και βασικό αντικείμενο μελέτης της.

Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την άποψη που έχει κληροδοτήσει η παραδοσιακή γραμματική στη συλλογική συνείδηση (σε όλους εμάς δηλ.), ότι ο γραπτός λόγος είναι δήθεν ο πιο σημαντικός, ο πιο «ορθός», εκείνος που πρέπει όχι μόνο να μελετήσουμε, αλλά και να μιμηθούμε στην ομιλία μας. Είναι τόσο διαδεδομένη η προκατάληψη αυτή, ώστε θεωρείται μια από τις πιο μεγάλες δυσκολίες να συνηθίσουν οι φοιτητές/τριες της γλωσσολογίας να σκέφτονται ως γλώσσα την προφορική μορφή ενός γλωσσικού τύπου και όχι τη γραπτή του, με όλα τα προβλήματα ορθογραφίας που συνεπάγεται αυτή η δεύτερη:

γραμμή: ακολουθία 6 γραμμάτων, αλλά 5 γλωσσικών στοιχείων: /γρამί/.²

μπορώ: ακολουθία 5 γραμμάτων, από τα οποία τα δύο είναι όμοια, όσο και αν γράφονται διαφορετικά (ο, ω = /ο/), και άλλα δυο αντιπροσωπεύουν έναν μόνο ήχο (μπ = /β/), άρα μόνο 4 γλωσσικών στοιχείων, /βορό/.

Θεωρείται, λοιπόν, ότι ο γραπτός λόγος αποτελεί αναπαράσταση του προφορικού με διαφορετικό μέσο πραγμάτωσης και ότι ο προφορικός λόγος προηγείται σε σημασία του γραπτού για τους εξής λόγους:

(1) Ιστορική προτεραιότητα

Όλες οι κοινωνίες που ξέρουμε, του παρόντος ή του παρελθόντος, διαθέτουν ή διέθεταν προφορικό λόγο, άσχετα από το αν αργότερα ανέπτυξαν ή όχι και γραπτό. Σε όλες τις κοινωνίες δηλ. που ξέρουμε υπάρχει προφορικός λόγος, ενώ δεν υπάρχει απαραίτητα γραπτός. Επιπλέον, υπάρχουν πολλές κοινωνίες που διαθέτουν γλώσσες οι

¹ Τουλάχιστον σε σχέση με τη γραπτή, γιατί μένει να αποδειχθεί αν ο προφορικός χαρακτήρας της γλώσσας προηγείται ενός πιθανού κινητικού, χειρομορφικού π.χ., όπως δηλαδή σε περιπτώσεις κωφών.

² Είναι χαρακτηριστικό ότι ορισμένους ομιλητές, λίγους ευτυχώς, η ορθογραφία αυτή τους ωθεί να υποστηρίζουν την ύπαρξη διπλών *φωνημάτων* σε λέξεις όπως η παραπάνω, η οποία θα οδηγούσε στην προφορά [γρამμί], ανύπαρκτη στη νέα ελληνική. Ανάλογη είναι η σύγχυση όσων υποστηρίζουν ότι λέξεις που γράφονταν με περισπωμένη στο πολυτονικό (π.χ. *κύρος*) προφέρονταν –στη σύγχρονη εποχή!– διαφορετικά απ' ό,τι τώρα, που το μονοτονικό σημειώνει μόνο ένα τονικό σημείο.

οποίες δεν έχουν ακόμη γραφεί, και το γεγονός ότι είναι μόνο προφορικές δεν τις κάνει λιγότερο *γλώσσες*. Και μπορούμε να πούμε ακόμη ότι δεν ξέρουμε να υπάρχει ζωντανή γλώσσα που πρώτα να γράφτηκε και ύστερα να μιλήθηκε. Άλλωστε, η ηλικία της γραφής υπολογίζεται χονδρικά μόλις στα 6.000 χρόνια, ενώ της ομιλίας θεωρείται πολύ παλιότερη (όρθια στάση). Αυτό σημαίνει ότι ιστορικά ο προφορικός λόγος προηγείται του γραπτού.

Και στην ιστορία του κάθε ανθρώπινου όντος όμως η προφορική μορφή της γλώσσας προηγείται: κάθε άνθρωπος πρώτα μαθαίνει να μιλάει, φυσικά και αβίαστα στο περιβάλλον του, και μετά, στο σχολείο (αν υπάρχει στην κοινότητά του και αν έχει τη δυνατότητα να πάει) διδάσκεται τη γραφή.

Έτσι, μπορούμε να πούμε ότι τόσο στη *φυλογένεση* (που αφορά την εξέλιξη του ανθρώπινου είδους) όσο και στην *οντογένεση* (που αφορά την εξέλιξη του ανθρώπινου όντος) ο προφορικός λόγος προηγείται ιστορικά (χρονικά) του γραπτού.

2) Δομική προτεραιότητα

Οι μονάδες του γραπτού λόγου (τα *γραφήματα*, τα γράμματα δηλ. στις αλφαβητικές γραφές) *βασίζονται* και *ακολουθούν* τις μονάδες του προφορικού (τα ηχητικά στοιχεία). Ξέρουμε ότι οι μονάδες του προφορικού λόγου έχουν σε κάθε γλώσσα συγκεκριμένους κανόνες που τις συνδυάζουν μεταξύ τους, κανόνες που εξαρτώνται κατά μεγάλο μέρος και από τους περιορισμούς που επιβάλλουν τα αρθρωτικά όργανα: ορισμένους συνδυασμούς δηλ. φθόγγων δεν μπορούμε να τους προφέρουμε, γιατί δεν πάει η γλώσσα μας (π.χ. πολλά σύμφωνα στη σειρά χωρίς φωνήεντα ή συμφωνικά συμπλέγματα όπως *pbt*, *gkb*, *τχφθζκβ*). Αντίθετα, οι μονάδες του γραπτού λόγου (τα γράμματα) δεν έχουν τέτοιους κανόνες. Ακολουθούν τους κανόνες συνδυασμού των φωνημάτων, δεν έχουν περιορισμούς από τη φύση τους (δεν έχουν δηλαδή περιορισμούς συνδυασμών λόγω π.χ. του σχήματός τους). Κανείς περιορισμός δεν μας εμποδίζει να γράψουμε τα συμπλέγματα που αναφέραμε παραπάνω, μας εμποδίζει όμως η γλώσσα μας (τα φωνητήρια όργανά μας) να τα προφέρουμε. Η *δομή* λοιπόν του προφορικού λόγου (= οι δυνατότητες και οι κανόνες συνδυασμού των στοιχείων του) είναι πιο βασική από αυτήν του γραπτού, μια που η δεύτερη βασίζεται στην πρώτη.

Αν επεκτείνουμε τον συλλογισμό μας και στα μη αλφαβητικά συστήματα γραφής, στα συλλαβικά και τα εικονογραφικά (π.χ. τα ιερογλυφικά), θα μπορούσαμε να πούμε ότι το ίδιο –λίγο-πολύ- ισχύει και γι' αυτά. Στα μεν συλλαβικά συστήματα τα γραφήματα αντιστοιχούν όχι σε φωνήματα αλλά σε ολόκληρες συλλαβές, στα δε εικονογραφικά τα ιδεογράμματα αντιστοιχούν σε μονάδες της 1ης άρθρωσης, τις λέξεις. Και στις δυο

περιπτώσεις πάντως, έστω και με κάποιες διαφοροποιήσεις, οι μονάδες του γραπτού λόγου εξαρτώνται και ακολουθούν αυτές του προφορικού, δεν έχουν αυτόνομη ύπαρξη και κανόνες δομής.

3) Λειτουργική προτεραιότητα

Όλες οι κοινωνίες, ακόμα και οι σύγχρονες, παρά την τόση χρήση γραπτού λόγου, συγκριτικά χρησιμοποιούν πολύ περισσότερο τον προφορικό: για πολύ περισσότερο χρόνο και για πολύ περισσότερες χρήσεις και λειτουργίες. Μόνο σε ορισμένες από τις τόσες πολλές περιπτώσεις χρήσης της προφορικής ομιλίας χρησιμοποιείται το γραπτό κείμενο ως λειτουργικό υποκατάστατο. Άλλωστε ο προφορικός λόγος έχει και πολύ μικρότερο κόστος παραγωγής. Αρκεί να σκεφτεί κανείς πόση ώρα και για πόσα πράγματα μιλάμε στη διάρκεια της μέρας και για πόσα λίγα χρειάζεται να γράψουμε καθημερινά. Ο προφορικός λόγος, με άλλα λόγια, είναι πολύ πιο λειτουργικός από τον γραπτό.

Αυτό δεν αναιρεί την *πολιτισμική* σπουδαιότητα που έχει ο γραπτός λόγος: λόγω του ότι ακριβώς δεν βασίζεται σε ηχητικό κανάλι, όπου δηλαδή τα στοιχεία έρχονται και παρέρχονται, αλλά σε οπτικό, έχει τη δυνατότητα να «αποθηκεύει» τις πληροφορίες σε τόπο και σε χρόνο, ώστε να μπορούν να είναι ανακλητές τόσο αργότερα στον χρόνο όσο και μακρύτερα στον χώρο, οπουδήποτε «ταξιδέψει» το αντικείμενο όπου γράφτηκαν (πάπυρος, βιβλίο, Η/Υ κλπ.).³ Και ακριβώς επειδή ο γραπτός λόγος θέλει εκμάθηση, δεν τον μαθαίνουμε δηλαδή αβίαστα στη φυσική μας επικοινωνία με τους άλλους, άρα, θα λέγαμε, δεν ανήκει σε όλους, αποκτά ιδιαίτερο γόητρο στην κοινότητα. Το γόητρο αυτό αυξάνεται και από το γεγονός ότι ο γραπτός λόγος εξυπηρετεί κυρίως τις υψηλότερου κύρους λειτουργίες στην κοινότητα: σ' αυτόν γράφονται τα σπουδαιότερα κείμενά της, τα θρησκευτικά, τα νομοθετικά, τα διοικητικά, τα επιστημονικά κλπ. Έτσι, το αυξημένο αυτό κύρος του μας κάνει να μη συνειδητοποιούμε την πρωταρχική σπουδαιότητα του προφορικού.

4) Βιολογική προτεραιότητα

Το παιδί σε φυσικό περιβάλλον και αβίαστα, με την απλή έκθεσή του σε γλωσσικά ερεθίσματα, μαθαίνει μόνο του τον προφορικό λόγο της κοινότητάς του, τη γλώσσα της. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο και με τον γραπτό λόγο, τον οποίο πρέπει να διδαχθεί με κατάλληλες μεθόδους και εξάσκηση στο σχολείο. Δεν έχει *γενετική προδιάθεση* να τον

³ Με τη σύγχρονη τεχνολογία βέβαια τα μέσα αποθήκευσης έχουν πολλαπλασιαστεί και διαφοροποιηθεί σημαντικά, ωστόσο το οπτικό κανάλι παραμένει βασικό για την καθημερινή ζωή.

μάθει φυσικά και αβίαστα. Έτσι, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο προφορικός λόγος έχει και μια (σχετική) βιολογική προτεραιότητα πάνω στον γραπτό.

Αυτό ερμηνεύεται από τους επιστήμονες με τις εξής παρατηρήσεις: αν και κανένα από τα όργανα ομιλίας (γλώσσα, μύτη, ουρανίσκος, πνεύμονες, φωνητικές χορδές) δεν είναι σχεδιασμένο από τη φύση για τη λειτουργία μόνο του έναρθρου λόγου, φαίνεται ότι ο άνθρωπος είναι γενετικά προγραμματισμένος από τους πρώτους μήνες της ζωής του να ξεχωρίζει τους γλωσσικούς φθόγγους από άλλους θορύβους και, επιπλέον, να παράγει με αυτά τα όργανα ήχους, πολύ περισσότερους μάλιστα από τους γλωσσικούς ήχους που ακούει γύρω του (άρα δεν μιμείται, αλλά ωθείται - φαίνεται - από γενετική προδιάθεση). Κανένα άλλο ζώο από τους στενούς συγγενείς του ανθρώπου (τα ανώτερα θηλαστικά) δεν διαθέτει αυτή την ικανότητα. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι μόνο ο άνθρωπος είναι - έστω και εν μέρει - γενετικά προγραμματισμένος να αναπτύξει έναρθρο λόγο. Αντίθετα, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι θα μπορούσε να είναι γενετικά προγραμματισμένος και για τον γραπτό λόγο.

Συμπερασματικά, για τη γλωσσολογία *γλώσσα* είναι *το προφορικό σύστημα έναρθρης επικοινωνίας του ανθρώπου* και αυτό αποτελεί το πρωταρχικό αντικείμενο μελέτης της, με στόχο να κατανοήσει τη συνολικότερη φύση του .

Βιβλιογραφία

- LYONS John 1995: *Εισαγωγή στη Γλωσσολογία*. Μετάφρ.: Μαρία Αραποπούλου κ.ά. Αθήνα: Εκδ. Πατάκη. (Τίτλος πρωτοτύπου: *Language and Linguistics - An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981).
- ΦΙΛΙΠΠΙΑΚΗ-WARBURTON Ειρ. 1992: *Εισαγωγή στη Θεωρητική Γλωσσολογία* (Αθήνα: Νεφέλη).
- ΧΡΙΣΤΙΔΗΣ Α.-Φ., ΒΕΛΟΥΔΗΣ Γ. 1994-95: *Γενική Γλωσσολογία I - Γενικά χαρακτηριστικά της γλώσσας* (Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Υπηρεσία Δημοσιευμάτων).